

JOILLEKKIK KÄVI MELKEIM BUSSI KU PUSSI — SOINNILLISTEN KLUSIILIEN B, D, G VARIAATIOSTA NYKYPUHEKIELESSÄ

soinnilliset klusiilit *b*, *d* ja *g* ovat alkuaan olleet tuntemattomia suomessa, kuten muissakin suomalais-ugrilaisissa kielissä. Ne ovat saavuttaneet nykyisen asemansa vähitellen vieraiden kielten — ensin lähinnä ruotsin ja klassisten kielten, mutta viime aikoina yhä enemmän englannin — vaikutuksesta. Ne ovat yhä kielisämme niin uusia tulokkaita, että niiden vierasperäisyys on ilmeistä kenelle tahansa suomenpuhujalle. Myös kielitieteellisessä kirjallisuudessa todetaan yleensä, että *b* ja *g* (samoin kuin *f* ja *š*) esiintyvät vain nuorissa lainasanoissa, ja mainitaan myös *d*:n vierasperäisyydestä (esim. Hakulinen 1979: 16 alav. 7, 25–26; Karlsson 1982: 56–59; Setälä 1963: 18–19; Suomi 1978: 66–68, 1988: 84–85).

Vieraiden kielten vaikutus, jota sellaisten sanojen kuin vaikkapa *biologia*, *biljardi* ja *pedagogiikka* oikeinkirjoitus ilmentää hyvin konkreettisella tavalla, herättää usein vahvoja intohimoja ja asenteita. Toisten mielestä vieraat vaikutteet eivät kuulu »aitoon ja puhtaaseen kieleen»; toisille taas ne ovat merkki »sivistyksestä ja kansainvälisyydestä». Tällaiset arvot ovat olleet vahvasti mukana myös *b*:n, *d*:n ja *g*:n oikeinkirjoitusta ja ääntämistä koskevassa keskustelussa, eivätkä kielitieteilijäkään ole niitä kavahtaneet ajatukseen perustellessaan. (Nuutinen 1994: 67–72; Lainio 1996: 122–126.) — Kohtuuden nimessä on lisättävä, ettei keskustelua ole käyty pelkästään »musta tuntuu» -perustein.

Suomen kielen klusiilien sointioppositiota ovat tarkastelleet empiirisesti Karlsson ja Lehtonen (1977) sekä Suomi (1980). Heidän tutkimuksiinsa on myös viitattu usein.

Tähän artikkeliin sain herätteen siitä keskustelusta, jonka lähtölaukauksen ampui Nuutinen artikkelissaan »Vinskaa, venskaa, tanskaa ja ranskaa» (1994) ja jota käytiin sen jälkeen pari vuotta Kielikello-lehdessä (Ikola 1994, Vapaavalta 1995a, Lyytikäinen 1995, Huotari 1995, Vapaavalta 1995b, Hurttu 1996, Laalo 1996, ks. myös Lainio 1996: 132). Keskustelussa esitettiin mm. seuraavat väitteet:

1a. Suomen kielessä on sellaisia ortografisia minimipareja kuin <paari–baari, pussi–bussi, paletti–baletti; kuru–guru, liika–liiga, kranaatti–granaatti> (Huotari 1995: 42; Ikola 1994: 5; Laalo 1996: 40; Nuutinen 1994: 76).

1b. Grafeemit <p> ja sekä <k> ja <g> menevät usein sekaisin oikeinkirjoituksessa: *riskaapeli, enerkinen; ablodit, lokobedia, gynegologia* (Ikola 1994: 5; Nuutinen 1994: 67; Vapaavalta 1995a: 37).

2a. Grafeemeja , <g> vastaavat äänteet ovat usein tai jopa aina soinnittomia (jolloin em. minimiparit lankeavat yhteen), vaikka kielenkäyttäjät eivät aina sitä välttämättä tiedosta (Ikola 1994: 5; Lyytikäinen 1995: 40; Nuutinen 1994: 71–72; Vapaavalta 1995a: 37). — Sen sijaan <d>:n ääntämys on vakiintunut tietoisien kielenohjailun tuloksena (Huotari 1995: 42; Nuutinen 1994: 68–70).

2b. Nekään suomalaiset, jotka osaavat esim. englantia tai ruotsia puhuessaan tuottaa soinnillisen ja soinnittoman klusiilin välisen eron, eivät tee samaa eroa suomea puhuessaan (Lyytikäinen 1995: 40).

3a. Soinnillisuus on prestiisipiirre, »sunnuntaiääntämys», joten ja <g> pyritään ääntämään soinnillisina ainakin virallisemmissä tyyllilajeissa (Hurttu 1996: 39; Nuutinen 1994: 74).

3b. Helsingin slangissa soinnillisia klusiileita käytetään tehokeinona, jopa silloin, kun lähtökielessä on soinniton klusiili: esim. *sgidi* (< engl. *kid*), *fudis* (< ruots. *fot-*, engl. *foot-*), *bonjata* (< ven. *ponjat'*) (Laalo 1996: 40; Nuutinen 1994: 70; Vapaavalta 1995b: 36).

4a. Länsimurteiden puhujille soinnilliset klusiilit ovat helpompia kuin itämurteiden puhujille (Laalo 1996: 39–40; Nuutinen 1994: 68).

4b. Soinnillinen labiaaliksiili [b] on helpompi tuottaa kuin palataalinen [g] (Huotari 1995: 42).

5. Kielenhuollon ja kouluopetuksen tulisi kiinnittää huomiota siihen, että grafeemeja , <g> vastaavat äänteet tuotetaan soinnillisina siten, että ne ovat selvästi oppositiossa soinnittomiin nähden (Ikola 1994: 5; Vapaavalta 1995a–b).

6. Soinnillinen ääntämys ei ole sellainen suomen kieleen kiinteästi kuuluva normi, jota pitäisi tavoitella (Lyytikäinen 1995; Nuutinen 1994: 73–74, 77).

Neljä ensimmäistä väitettä ovat deskriptiivisiä, loput normatiivisia. Deskriptiivisistä väitteistä 1a ja b koskevat ortografiaa, 2–4 fonetiikkaa. Minimipareilla operoimista voi pitää myös fonologisena kannanottona.

Tarkoitukseni on arvioida väitteiden 2–4 paikkansapitävyyttä keräämäni aineiston perusteella. Käytännössä :n, <d>:n ja <g>:n ääntämys vaihtelee soinnillisesta täysin soinnittomaan. Pyrin löytämään tästä vaihtelusta säännönmukaisuuksia ja erittelemään tekijöitä, jotka ovat yhteydessä siihen. Näkökulmani on siis lähinnä sosiolingvistinen. Normatiiviset väitteet jätän tässä käsittelemättä, niin mielenkiintoisia kuin ne ovatkin. Artikkeliani tulee pitää normatiivisena kannanottona ainoastaan siinä mielessä, että kie-

▷

len käytännön pitäisi olla myös normatiivisten ratkaisujen perustana.

Kuten edellä mainitsin, suomen klusiilien sointioppositiota on tutkittu aiemminkin. Karlssonin ja Lehtosen tutkimuksen varsinainen kohde on alkukahdennus, eikä siinä käsitellä klusiilien sointia sinänsä, vaan kestoja. Informantit — koululaisia sekä Turusta, Haapamäeltä että Kuopiosta, yhteensä 63 kpl — ovat lukeneet mm. lauseet *avata pulpettia* ja *avata boksi*. Kun verrataan <p>:n ja :n kestoja, käy ilmi, että Turun ryhmässä kestoero on erittäin merkitsevä, Haapamäellä (siis Keski-Suomessa) melkein merkitsevä ja Kuopiossa merkityksetön. Tästä on tehty johtopäätös, että /b/ on jo kehittynyt foneemiksi »prestiisikeskuksissa» (joita aineistossa edustaa Turku) ja leviämässä sisämaahan päin. (Karlsson ja Lehtonen 1977: 40–41; Karlsson 1982: 58–59.)

Suomen tutkimuksessa informantit, viisi englanninkielistä ja kymmenen suomalaisista, ovat lukeneet 206 englannin sanaa kehyslauseessa *say – – loudly*. Lisäksi suomalaiset informantit ovat lukeneet 72 suomen sanaa, niin ikään kehyslauseessa: *joko – – luettiin?* Englannin sanastossa on ollut sekä soinnillisia että soinnittomia klusiileja, suomen sanoissa sen sijaan vain *p, t, d* ja *k*. (Suomi 1980: 54–57.) Johtopäätökset suomen *b*:n ja *g*:n osalta perustuvat sekä siihen, miten suomalaiset informantit ovat hallinneet englannin sointioppositioita, että siihen, miten he ovat tuottaneet suomen soinnittomat klusiilit ja *d*:n. Sangein vakuuttavasti Suomi kuitenkin osoittaa, että /b/ ja /g/ eivät voi olla vakiintuneita foneemeja siinä suomen kielessä, jota hänen informantinsa käyttävät. Hän kyseenalaistaa myös sointioppositioita suomen /t/:n ja /d/:n välillä osoittamalla, että ne eroavat toisistaan ennen kaikkea ääntöpaikan ja -tavan suhteen. (Suomi 1980: 51–52; 165–166.)

Oman tutkimukseni luonne on toisenlainen. Olen kerännyt aineistoni vapaasta puheesta, joten uskon sen edustavan kielenkäytön todellisuutta ja vaihtelua paremmin kuin valmiiden lauseiden lukeminen koelooissa. Vaikka aineistoni on heterogeeninen, se on myös monipuolinen. Informanttini edustavat erilaisia ikäryhmiä (syntymävuodet 1910–1980), he ovat kotoisin eri puolilta Suomea ja heidän sosioekonominen asemansa vaihtelee. :n, <g>:n tai <d>:n sisältäviä sanoja aineistossani on 277 ja soinnillisten klusiilien äännevas-tineita yhteensä 729.

AINEISTO JA INFORMANTIT

Olen kerännyt aineistoni Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen nykypuhekielen arkistosta, joka koostuu opiskelijoiden harjoitustöinä tekemistä nauhoituksista ja niiden litteraatioista. Yleensä yhtä harjoitustyötä varten on haastateltu yhtä informanttia, joskus kahden tai useamman informantin keskustelua. Litteroidun osuuden kesto vaihtelee 30:sta 45:een minuuttiin; keskusteluissa yhden informantin osuus on luonnollisesti lyhyempi. Haastatteluja ei ole systemaattisesti ohjattu, joten sekä informanttien valinta että puheaiheet vaihtelevat. Yleensä harjoitustyön tekijä ja informantti ovat tunteneet toisensa, ja haastattelujen ilmapiiri on ollut melko vapaa.

Kävin läpi harjoitustöitä uusimmista lähtien ensin litteraation perusteella niin, että etsin joukosta kaikki saneet, joiden oikeinkirjoituksessa käytetään (tai voidaan käyttää) grafee-meja ja <g>. <d>:n osalta keskityin vain vierasperäisiin sanoihin; omaperäiset, aste-vaihtelusuhteisiin perustuvat »rakenteellisesti ennustettavat» (Lainio 1996: 124) tapaukset olen jättänyt aineistoni ulkopuolelle. Jatkossa käytän :tä, <d>:tä ja <g>:tä vastaa-

vista äänneistä nimitystä »soinnilliset klusiilit«, vaikka se onkin hivenen harhaanjohtava: käytännössä »soinnilliset klusiilit» voivat ääntyä täysin soinnittominakin, eikä aina kyse ole edes klusiilista: esim. *rario*, *trarittio*.

Kerättyäni saneet litteraatioista kuuntelin nauhoitteet ja jaoin klusiilit soinnillisuuden perusteella kolmeen luokkaan, joista käytän merkkejä [*p, t, k: B, D, G; b, d, g*]. Käytännössä <*d*>:n »soinniton» edustus vaihtelee: [*t*] ~ [*r*] ~ [∅]. Käsitellessäni aineistoa kvantitatiivisesti olen kuitenkin laskenut nämä variantit yhteen ja operoin asteikolla *t – D – d*. Tällöin *t = –soinnillinen*] tai [+tremulanti].

Aineiston luokittelu perustuu siis omiin kuulohavaintoihini. Tietysti voidaan asettaa kyseenalaiseksi, onko minulla suomenpuhujana kykyä erottaa soinnillisuusoppositiota yleensäkin, kolmiportaisesta puhumattakaan, jos sointia ei kerran pidetä suomessa distinktiivisenä piirteenä. Tutkimuksen kohteena eivät kuitenkaan ole klusiilien akustiset ominaisuudet, vaan eri varianttien jakauma. Akustisessa mielessä kyse on joka tapauksessa liukumosta, jonka jako kahteen tai kolmeen osaan on tietyissä mielessä aina mieltävaltaista. Mielestäni riittää siis, että [*ptdk*] tarkoittavat sellaista ääntämystä, joka mahtuu vastaavien suomen foneemien normaalin vaihteluvälin puitteisiin. [*bg*] referoivat ääntämystä, joka on täysin soinnillinen. Ne vastaavat suomessa kiistanalaisia foneemeja */*bg*/, jotka olen postuloinut sen mielikuvan perusteella, joka minulla on sekä suomen »sunnuntaiääntämyksestä» että vieraiden kielten soinnillisista klusiileista (vrt. Suomi 1978: 69). [*D*] ei kuulosta normaalilta [*t*]:ltä sen enempiä kuin [*d*]:ltäkään. Vastaavasti [*BG*] eivät kuulosta normaaleilta soinnittomilta klusiileilta, mutta eivät täysin soinnillisiltakaan.

<*bdg*>-lekseemien harvinaisuus tekee hankalaksi koota vapaasta puheesta sellaista aineistoa, jossa soinnillisia klusiileja esiintyisi riittävästi. Pääperiaatteena pidin sitä, että jokaisella informantilla esiintyisi jokaisen soinnillisen klusiilin vastine ainakin kerran. Sitten karsin informantteja niin, että sain heidät jaettua neljään ikäryhmään, jossa jokaisessa on sekä viisi miestä että viisi naista. Samalla yritin pitää ryhmänsisäiset ikäerot mahdollisimman pieninä. Tuloksena oli neljä ikäryhmää: I ryhmä (syntyneet 1910–1926), II ryhmä (1938–1946), III ryhmä (1967–1973) ja IV ryhmä (1976–1980). Nauhoitukset on pääasiassa tehty vuosina 1994–1996; vanhimmissa ryhmissä on myös aineistoa vuosilta 1992–1993. Kaikkien kriteerien noudattaminen osoittautui I ryhmässä mahdottomaksi. Ryhmässä on vain kaksi miestä, eikä kaikilla informanteilla ole esiintymiä jokaisesta soinnillisesta klusiilista. Alkuperäisenä tarkoitukseni oli koota vertailuryhmiä myös eri murteitten puhujista, mutta aineistoni oli siihen liian kirjavaa: informantteja on ympäri Suomen ja useat ovat asuneet monilla eri paikkakunnilla.

Kaikki ryhmät ovat sängen heterogeenisiä, ja jokaisen ryhmän sisälläkin eri informanttien käyttämien soinnillisten klusiilien määrä vaihtelee jyrkästi. Tämä on hyvä muistaa kvantitatiivista analyysia arvioitaessa. — Käytän informanteista koodeja, joissa roomalainen numero tarkoittaa ikäryhmää, kirjain (M tai N) sukupuolta ja arabialainen numero informantin järjestysnumeroa, joka on annettu iän perusteella: esim. IIM1 tarkoittaa siis II ikäryhmän vanhinta miestä.

Kaikkiaan aineistossani on 284 <*b*>-, 280 <*d*>- ja 165 <*g*>-tapausta, yhteensä 729 kappaletta. Koko aineiston kesto on noin 23 tuntia ja 25 minuuttia. Vainion (1996: 187) mukaan Helsingin puhekielen korpuksessa, jonka kesto on noin 63 tuntia, on 2 101 186 foneemia. Samalla suhteella saadaan oman aineistoni laajuudeksi 780 996 foneemia. Tällöin eri klusiilien prosentiosuudet ovat seuraavat: *b* 0,03636 (Vainiolla 0,03136), *d*

0,03581 (0,43071) ja g 0,02112 (0,02165). d ei luonnollisestikaan ole vertailukelpoinen, koska omaan aineistooni on otettu mukaan vain vierasperäiset sanat, mutta $b:n$ ja $g:n$ osuudet ovat hyvin lähellä toisiaan. Kokonaisfrekvenssit ovat kuitenkin pieniä, 2–4 esiintymää kymmentätuhatta foneemia kohti.

I ryhmän informantit ovat eläkeläisiä (nuorinkin on ollut haastatteluhetkellä 69-vuotias). Enimmäkseen he ovat saaneet elantonsa maataloudesta. Suurimmalla osalla on takanaan pelkkä kansakoulu; koulutetuin on IM2, seminaarin käynyt kansakoulunopettaja. Juuri tälle ikäluokalle on todennäköisimmin myös opetettu $\langle d \rangle:n$ yleiskielistä ääntämystä, ovathan he olleet koulussa 20- tai 30-luvulla. Heidän äidinkieltensä on ollut oman paikkakunnan aluemurre, jossa $[d]$ on ollut tuntematon. Vieraita kieliä ei juuri osata, mutta ulkomailla I-ryhmäläisetkin ovat matkustaneet. Haastattelijana on yleensä oma lapsenlapsi, jonka kanssa muistellaan vanhoja tapahtumia, verrataan nykyhetkeä omaan lapsuuteen tai nuoruuteen ja kerrataan suvun vaiheita. Monet elävät yksin, joten puhekuppani on tervetullut ja tarinointi luontevaa.

II ryhmän informantit ovat olleet haastatteluhetkellä viisissäkymmenissä, ja suurin osa on vielä työelämässä. Joukossa on maatalon emäntä, kaksi yrittäjää, sairaanhoitaja, nuorisohjaaja ja luokanopettaja. Koulunsa II-ryhmäläiset ovat käyneet 50- ja 60-luvuilla, jolloin $\langle d \rangle:hen$, ja yleiskieliseen ääntämiseen muutenkin, on yhä saatettu kiinnittää huomiota. Vieraita kieliä ei ole kuitenkaan vielä kansakoulussa opiskeltu. Ainoa korkeakoulututkinnon suorittanut on äidinkielenopettaja (IIN3), jolla siis on takanaan myös kieliopintoja — hän on myös oleskellut pitkiä aikoja ulkomailla, koska hänen miehensä on ollut YK-tehtävissä. Muilla lienee kansakoulun lisäksi lähinnä ammatillisia opintoja (koulutuksesta ei aina ole tarkkaa tietoa). I ryhmään verrattuna koulutustaso on kuitenkin keskimäärin noussut. Haastateltava on jompikumpi vanhemmista, puhelias setämies, vanha opettaja tai muu haastattelijalle tuttu sujuvasanainen henkilö. Haastattelijana on nöyrä, nuorempi kuuntelija. Yleensä haastatteluun suhtaudutaan luontevasti; luokanopettaja (IIN4) on ainoa, joka selvästi kokee haastattelutilanteen muodollisena ja pyrkii yleiskielisyyteen.

III ryhmän informantit ovat haastatteluhetkellä olleet 22–28-vuotiaita. He ovat siis sitä ikäluokkaa, joka on opiskellut ainakin kahta kieltä jo peruskoulussa. Vieraat kielet ovat jo arkipäivää, ja monikansallinen kulttuuri on ollut tuttua pienestä pitäen. Jotkut informantit ovat oleskelleet ulkomailla pidempiäkin aikoja: yksi kieliharjoittelussa Ranskassa, toinen rauhanturvaajana Lähi-Idässä. III-ryhmäläisistä kolme opiskelee korkeakoulussa ja suurimmalla osalla on ylioppilastutkinto. Kaikkien uravalinta ei ole vielä selvä: yksi hoitaa lastaan, toinen on työttömänä armeijan jälkeen. Haastateltava on haastattelijan opiskelutai asuintoveri, isosisko, poikaystävä. Varsinkin naiset juttelevat vapaasti kuin ystäväysten kesken ainakin. Miehistä osa suhtautuu haastatteluun varautuneesti tai vähätellen, vastuuta siirretään haastattelijalle: *sinähän tässä oot kyselijä* (IIIM2). Yleensä hekään eivät kuitenkaan tunnu pyrkivän huoliteltuun kielenkäyttöön.

IV ryhmän informanteista viisi (IVN4, IVM2–M5) muodostavat oman, poikkeavan ryhmänsä, koska heitä on haastateltu pro gradu -työtä varten. Heidän haastattelunsa ovat olleet ohjattuja (ts. jokaiselta on kysytty suunnilleen samat kysymykset), ja kestot jäävät lyhyiksi, 15–20 minuuttiin informanttia kohti. Halusin kuitenkin käyttää tätä aineistoa, koska siten sain koottua neljännekin ryhmän. Vaikka III ryhmän nuorimpien ja IV ryhmän vanhimpien informanttien välinen ikämarginaali on vain kolme vuotta, se on elämäntilanteen, ja oletettavasti myös kielenkäytön, kannalta mielenkiintoisessa kohdassa. IV-

ryhmäläisistä kuusi on ollut haastatteluhetkellä peruskoulun viimeisellä luokalla, kolme on lukiossa ja yksi (IVN1) on siirtynyt ammatilliseen koulutukseen ja jättänyt lukion kesken. He ovat haastattelijoiden pikkuveljiä ja -siskoja. Ohjattuun haastatteluun osallistuneet informantit ovat olleet haastateltavalle tuntemattomia, mutta hekin suhtautuvat tilanteeseen pakottomasti: se on tervetullutta vaihtelua kesken koulupäivän.

PERUSSANAT

Perussanalla tarkoitan tässä sitä yhdistämättömien sanojen, johdosten ja yhdyssanojen osaa, jossa on sama, soinnillisen klusiilin sisältävä aines. Olen laskenut siis esim. sanat *radio*, *yöradio*, *radiomies* ja *radioida* yhdeksi perussanaksi *radio*. Aineistossani on kaikkiaan 227 perussanaa. Erisnimiä on joukossa runsaasti, noin yhdeksänkymmentä. Vaikka olen yhdistänyt useita lekseemeitä yhdeksi perussanaksi, hajonta on melko suuri. Perussanoista vain 38 esiintyy useammalla kuin yhdellä informantilla (suluissa informanttien lukumäärä):

biologia (9), bussi, disko, radio (8); Kanada (6); Bulgaria (5); idea, presidentti, psykologia, video (4); aerobic, allergia, Egypti, energia, Ford, Jugoslavia, jugurtti, negatiivinen, symboli, tuberkuloosi (3); albumi, banaani, salibandy, bensa, betoni, biisi, bileet, bändi, CD, dieetti, grafiikka, Hilda, invalidi, karbidi, London, Olga, Saab, saldo, stipendi (2).

Vain yhden informantin käyttämät perussanat ovat seuraavat (erisnimet olen jättänyt pois):

alba (IN7); bakteeri (IN8), ambulanssi, bingo (IM1);

duffelikangas, tabu, traaginen (IIN1); baari, grammari, laboratorio, margariini, runda 'kierros', traditio (IIN2); adoptoida, arabi, laudatur, suomalais-ugrilainen (IIN3); aplodit, didaktikko, libristi (IIN4); dementia, galaksi, mytologia (IIM1); kondiittoriapuoli, pedaali (IIM2); brasilialainen, bravuuri, diesel, glykoli, kaliberi, stadion, trabeli 'ongelma' (IIM3); galvanoitu (IIM4); basaari, bufetti (IIM5);

pedagogi (IIIN1); blues, kosmetologia, samba (IIIN2); byroo, divari, hydrokortisoni, metodi, ylihygieeninen (IIIN3); brodeeraus, organisaatio (IIIN4); babysitting, maanis-depressiivinen, moderni, radikaali, verbi (IIIN5) antropologinen, epälooginen, epäorgaaninen, hallusinogeeni, migreeni (IIIM1); byrokratia, dj-keikka, humanoidi, idoli, individualisti, integroida, klubikeikka, parodia, progressiivinen (IIIM3); abiturienttivuosi, backstage-manageri, duuni, roudariasuste, sadistinen (IIIM4); basenji 'koirarotu', bisnes, digitaalinen, media, megahertsi, modeemi (IIIM5)

bailata, nostalgia, stadilainen (IVN1), öbaut 'noin', golf, huba 'hauska', liideri 'kielikurssin ohjaaja', limbota, studentti 'kielikurssin oppilas' (IVN2); blondi, komeedia, reggae (IVN3); balettitunti (IVN5), logo, reagoida (IVM1), liiga (IVM2), bestseller-kirja, diplomityö (IVM3); biljardi, graduoitsija 'vyökokeen valvoja', judo (IVM5)

▷

VARIAATIOON VAIKUTTAVAT TEKIJÄT

IKÄ

Seuraavassa asetelmassa on esitetty soinnillisten klusiilien absoluuttinen ja aineiston keston suhteutettu määrä ikäryhmittäin:

	I	II	III	IV	yht.
<bdg>	102	203	249	175	729
kesto/min.	435	410	305	255	1405
<bdg>/min	0,23	0,49	0,82	0,68	0,52

Aineiston jakautuminen ikäryhmittäin on odotuksenmukainen: <bdg>:n absoluuttinen ja suhteellinen määrä nousee, kun informantit nuorenevat. Poikkeuksen muodostaa IV ryhmä, jonka aineiston kesto on lyhin. Kestoon suhteutettuna IV ryhmässä soinnillisia klusiileja esiintyy enemmän kuin II ryhmässä, mutta kuitenkin vähemmän kuin III ryhmässä. Tämä voisi heijastaa III ja IV ryhmän informanttien elämänvaiheen eroa: yleiskielen paine IV ryhmän koululaisten kielenkäyttöön ei ole vielä niin suuri kuin jo aikuistuneilla III-ryhmäläisillä. Täytyy kuitenkin muistaa, että aineisto on juuri IV ryhmän osalta niukka ja yksipuolinen.

Soinnillisten klusiilien ja niiden eri varianttien frekvenssit ikäryhmittäin jaoteltuna on esitetty taulukossa 1.

klusiili	I		II		III		IV		yhteensä	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
[p]	24	92	67	66	48	55	24	35	163	57
[B]	2	8	27	27	24	27	32	46	85	30
[b]	0	0	7	7	16	18	13	19	36	13
	26	100	101	100	88	100	69	100	284	100
[t]	27	55	11	20	0	0	1	1	39	14
[D]	19	39	5	9	6	6	4	6	34	12
[d]	3	6	40	71	97	94	67	93	207	74
<d>	49	100	56	100	103	100	72	100	280	100
[k]	23	85	37	80	36	62	29	85	125	76
[G]	4	15	8	17	19	33	4	12	35	21
[g]	0	0	1	2	3	5	1	3	5	3
<g>	27	100	46	100	58	100	34	100	165	100

Taulukko 1.

I ryhmässä :n ja <g>:n edustus on lähes aina soinniton. <d>:n ääntämyksessä on selvää hajontaa, mutta täysin yleiskielinen variantti [d] on harvinainen, sen osuus on vain 6 %. Sen sijaan [ɖ]-tapauksia on 39 %. Tämän tuloksen voi tulkita siten, että I ryhmässäkin on jo selvä pyrkimys yleiskieliseen ääntämykseen, mutta tuloksena on useimmiten [ɖ], joka siis olisi »epäonnistunut» [d]. — <d>:n soinnittomana vastineena tavataan 11 saneessa [r] tai [ʀ]. Ne ovat peräisin kahdelta informantilta. IM2:lla (syntynyt Jalasjärvelä 1926, asuu Kurikassa) esiintyy *tipenrini* <stipendini>, *kanadassa* sekä kaksi kertaa *rario*-. IN4:llä (syntynyt Kihniössä 1913, asuu Kihniössä) on kerran *iira* <Iida> sekä kuusi kertaa *rario*-. IM2:lla on myös saneet *stipendin*, *stipendit* sekä *kadadam matka* ja IN4:llä kerran *iida*; <radiosta> kummallakaan informantilla ei ole muita kuin [r]-variantteja.

II ryhmässä <d>:n edustus on selvästi polarisoitunut [d]:n ja [t]:n välille; [ɖ]:n osuus on vain 9 %. Yleiskielen mukainen edustus on jo yleisin (71 %), mutta sen rinnalla tavaataan myös soinnitonta edustusta. [d] on siis opittu, mutta sitä ei aina käytetä. :n ja <g>:nkin edustus alkaa hajota, mutta täysin soinnilliset variantit ovat poikkeuksellisia. — II ryhmässä on vielä yksi [r]-tapaus: *trarittio* <traditio> (IIN2, syntynyt 1942 Eurajoella, asuu Raumalla).

III ja IV ryhmässä <d> esiintyy lähes yksinomaan soinnillisena. Poikkeukset esiintyvät erilaisissa konsonanttityhtymissä ja sanan lopussa (esim. *hydrokortisooni*, *foord*), joten ne voi tulkita hankalasta äänneympäristöstä johtuviksi. :n edustus hajoaa yhä enemmän; täysin soinnillisia variantteja on kummallakin ryhmällä vajaat 20 %, mutta [B] on IV ryhmässä jo yleisempi kuin <p>. Sen sijaan <g>:n soinnillinen ääntämys jää kurioositeetiksi, vaikka III-ryhmällä on [G]-variantteja peräti 33 %.

Tarkastelen vielä soinnillisten klusiilien äännevarianttien jakaumaa eri ikäryhmissä tunnuslukujen perusteella. Soinnillisten klusiilien äännevastineille on annettu tunnusluvut siten, että [ptk] saa arvon 1, [BDG] arvon 2 ja [bdg] arvon 3. Seuraavassa asetelmassa on esitetty tunnuslukujen keskiarvot.

		<d>	<g>
I	1,08	1,51	1,15
II	1,41	2,55	1,22
III	1,63	2,94	1,43
IV	1,84	2,92	1,18

<d>:n muutos I ja II ryhmän välillä on dramaattinen. :n soinnillisuus lisääntyy melko tasaisesti sitä mukaa kuin informantit nuorenevat. Yleensä on soinnillisempi kuin <g>; ainoastaan I ryhmässä tilanne on päinvastoin. [k] on sitkeimmin puoliaan pitävä soinniton variantti, eikä aineisto sen osalta osoita selvää muutostendenssiä, vaikka sitä voi niinkin tulkita — jättämällä nuorimman ikäluokan tulokset poikkeuksellisina syrjään ja huomauttamalla esimerkiksi, että III ryhmän <g>:n keskiarvo on jo suurempi kuin II ryhmän :n.

Jos oletetaan, että eri ikäryhmiä vertailemalla saatu näennäisaika kuvastaa todellista diakronista muutosta, voidaan todeta että <d>:n ääntämys on jo täysin vakiintunut. Myös on hiljalleen soinnillistumassa, joten luonnollista olisi, että <g> seuraa perässä.

▷

ÄÄNNEYMPÄRISTÖ

Taulukoissa 2 ja 3 on tarkasteltu :n ja <g>:n edustusta eri äänneympäristöissä: sanan absoluuttisessa alussa vokaalin edellä, vokaalien välissä, nasaalin tai likvidan jäljessä sekä muissa asemissa (muissa konsonanttiyhtymissä tai sanan lopussa).

	[p]		[β]		[b]			
	N	%	N	%	N	%	N	ka.
abs. alussa vok. edellä	85	54	49	31	23	15	157	1,61
vokaalien välissä	43	57	22	29	10	13	75	1,56
nas. tai likv. jäljessä	18	60	10	33	2	7	30	1,47
muissa asemissa	17	77	4	18	1	5	22	1,27

	[k]		[G]		[g]		<g>	
	N	%	N	%	N	%	N	ka.
abs. alussa vok. edellä	10	59	5	29	2	12	17	1,53
vokaalien välissä	61	75	17	21	3	4	81	1,28
nas. tai likv. jäljessä	38	76	12	24	0	0	50	1,24
muissa asemissa	16	94	1	6	0	0	17	1,06

Taulukot 2 ja 3.

Vaikka erot ovatkin pieniä, sekä labiaali- että palataaliklusiileilla on sama järjestys: soinnillisimpia ne ovat sananalkuisessa asemassa vokaalin edellä, ja kaikkein harvinaisimpia soinnilliset variantit ovat konsonanttiyhtymissä ja sanan lopussa.

Viimeinen äänneympäristöluokka on melko epäyhtenäinen. Se käsittää ensinnäkin yhteensä 20 sananalkuisen konsonanttiyhtymien <br-, bl-, gr-> alkukomponenttia, joista kaksi on puolisoinnillisia: *braittoniin* <Brightoniin>, *gröönkvistin*. Samat konsonanttiyhtymät esiintyvät myös sanan keskellä: esim. *poprikoffin*, *huustadsplaadettiin* <Hufvudstadsbladettiin>, *suomalaisukrilaisen*, *intekroida*. 11 tapauksesta vain yksi (*libristinä*) on puolisoinnillinen. Konsonanttiyhtymän jälkikomponenttina esiintyy sellaisissa tapauksissa kuin *oorisperkin* <Orisbergin>, *suppurin* <Sudburyn>, *mätspoksautoja* <Matchbox-autoja>.

Viimeiseen ryhmään on laskettu mukaan vielä kolme sananloppuista tapausta, jotka esiintyvät kiinteissä sanaliitoissa: *bob dylan*, *bik benit* ~ *bik penit* <Big Benit>. Yhdessä tapauksessa labiaaliklusiili esiintyy geminaattana: *abbaa*. Tulkinnanvarainen on *vebbi*, jossa klusiili laukeaa välillä, epäröintitauon edellä: *elikä sullon*, *tää*, *veb-*, *-bi*, *käytössä* – – IIM5. Todennäköisesti informantin mielessä on morfofoneemi /**vebbil* tai pikemminkin (astevaihtelun alainen) /**veppil*. Tietokoneisiin perehtymättömälle haastattelijalle hän on kuitenkin halunnut tehdä selväksi, että sana on »oikeasti» <Web>, mihin viittaa hyperkorrek-

ti ääntämyskin (samalla informantilla ei ole muita [b]-esiintymiä).

Samantapainen suhde äänneympäristön ja soinnin välillä voidaan nähdä myös *d*:n keskiarvoista, jotka olen laskenut vain I ja II ryhmän osalta (taulukko 4). Taulukossa ei ole neljättä äänneympäristöä, koska siihen kuuluisi vain kolme sanetta: *huustadplaadettiin*, *huustadsplaadettiin* <*Hufvudstadsbladetiin*>, joissa informantti (IIN3) tavoittelee ruotsin ääntämystä (mm. *u* on etisempi kuin suomessa), sekä sananloppuinen *svinhuvuud* <*Svinhufvud*>.

	[t ~ r ~ d]		[D]		[d]		<d>	
	N	%	N	%	N	%	N	ka.
abs. alussa vok. edellä	2	15	2	15	9	69	13	2,54
vokaalien välissä	27	40	16	24	25	37	68	1,97
nas. tai likv. jäljessä	9	43	5	24	7	33	21	1,90

Taulukko 4.

III ja IV ryhmässä <*d*>:n soinnillisuus on yli 90-prosenttista. Poikkeuksia on yksitoista (joista yksi *t*) 175:stä. Niitä esiintyy nasaalin tai likvidan jäljessä (*stipendit*), konsonanttiyhtymien alkukomponenttina (*hydrokortisooni*, *katetraali*, *ednan* <*Ednan*>, *mötörheadkin* <*Motörheadkin*>), konsonanttiyhtymien jälkikomponenttina (*mäkdonalds* <*McDonald's*>) ja sanan lopussa: *foord*, *vaild* <*Wild*>, *enid*, *lynrys(t)skynyrd* <*Lynyrd Skynyrd*>.

Ilmeistä on, että soinnin tuottaminen on jäänyt vajaaksi hankalan äänneympäristön vuoksi. Sanan lopussa soinnillinen dentaaliksiili esiintyy vain kerran: *iistvuud* <*Eastwood*>. Konsonanttiyhtymät <*dk*> ja <*dn*> ovat ilmeisen harvinaisia; ne esiintyvät aineistossani vain kerran. Yhtymissä <*dr*> ja <*kd*> dentaaliksiili voi esiintyä myös soinnillisena, jopa saman informantin puheessa: *hydrokortisooni-*, *pedro*, *dragön* <*Dragon*>; *mäkdonaldssia*. <*nd*>-yhtymässä soinnittomuus on katsottava lipsahdukseksi, koska samalla informantillakin (IVN5) esiintyy *stipendit* ja *stipendin*, ja III ja IV ikäryhmän <*nd*>-tapauksista (yhteensä 41) kaikki muut ovat soinnillisia.

Äänneympäristön ja soinnillisuuden suhde on ilmeinen: se on samantapainen klusiilista riippumatta. Soinnilliset variantit esiintyvät todennäköisimmin sanan alussa vokaalin edellä (yleisin sana on *bussi*), sitten vokaalien välissä (*radio*) ja seuraavaksi nasaalin tai likvidan jäljessä (*Bulgaria*). Soinnittomat variantit ovat yleisimpiä muissa konsonanttiyhtymissä ja sanan lopussa, missä asemissa esiintyvät myös III ja IV ryhmän [*D*]-ääntämykset.

IDIOLEKTIT SEKÄ TILANTEINEN JA LEKSIKAALINEN VAIHTELU

Äänneympäristöä ja puhujan ikää koskevat yleistyksiset on tehty laskennallisten keskiarvojen pohjalta. Ne osoittavat tiettyjä tendenssejä, mutta ovat silti vain keskiarvoja eivätkä tee oikeutta aineistossa esiintyvälle idiolektaliselle vaihtelulle. Jokaiseen idiolektiin on myös vaikuttanut käsitys tilanteeseen sopivasta sosiaalisesta koodista. Luodakseni tästä ilmiöstä havainnollisemman kuvan käsittelen vielä erikseen muutamia informantteja.

▷

Informantti IN8 on syntynyt 1920 Ylivieskassa, jossa on asunut koko ikänsä. Elanto on tullut maataloudesta, ja opintie on jäänyt kansakouluun; tämä on tyypillistä I ryhmässä. Idiolekti on selvää keskipohjalaista murretta. IN8:lla on I ryhmästä eniten soinnillisia klusiileita: 11 :tä, 12 <d>:tä ja 6 <g>:tä.

:tä edustaa aina soinniton [p]. <g>:n vastineena tavataan kahdesti puolisoinnillinen [g]: *vaan ko mää oo allergine vähäsen niinkö tästä äänestäki kuulee nii; nii se* [= matkamuisto] *oj jukos-, jugoslaaviasta sieltä, vanhasta kaupungista – –*. <Allerginen> on suhteellisen uusi, kenties lääkäriältä tai terveydenhoitajalta opittu termi (ennen puhuttiin heinänuhasta). Sanaa <Jugoslavia> informantti käyttää neljä kertaa, ja sen normaali asu on *jukoslaavia*. Silloin, kun esitetään uutta tietoa matkamuiston alkuperämaasta, sana saa enemmän huomiota ja klusiili toteutuu puolisoinnillisena, kun informantti vielä korjaa tuotostaan.

<d> edustuu [t]:nä saneissa *ratiua* <radiota>, *yöратиua*. Sanat <karbidi, karbidilamppu> esiintyvät yhdeksän kertaa, ja yleensä <d> toteutuu puolisoinnillisena, paitsi kun informantti innostuu kuvaamaan haastattelijalle outoa asiaa: – – *pieni se polttimo mistä se karpiiti haju tuli sitte – –*. Tämän lisäksi <d> esiintyy kerran täysin soinnillisena: – – *sitte sielä makedoonial lähellä oltii tämä viimeinen kerta nii*. Vaikuttaa siltä, että jo varhemmin tunnettua <radiota> edustaa tässä idiolektissa *lratiu ~ ratiol*, mutta vasta sota-aikana tutuksi tullut <karbidi-> on saanut muodon *lkarpiidil*, joka yleensä toteutuu asussa *[karpiidi]*. Yleiskielisen [d]:n ääntäminen on epävarmaa, ja informantti keskittyy tuottamaan sen »oikein» vain erisnimessä <Makedonia>. Tässä mielessä IN8 on ikäluokkansa tyypillinen edustaja: <d> ei juuri edustu [d]:nä, mutta [ɖ]-tuotokset kertovat pyrkimyksestä kohti yleiskielen normia. I ryhmälle luonteenomaisesti on aina soinniton. Siihen verrattuna yllättävää on <g>:n näinkin runsas puolisoinnillinen edustus.

Informantti IIM5 on syntynyt vuonna 1945 Kajaanissa, jossa asuu edelleen. Ammatiltaan hän on nuoriso-ohjaaja. Informantti kertoo haastattelijalle ulkomaanmatkoistaan, näyttää valokuvia ja selostaa niiden sisältöä. esiintyy hänellä 32 kertaa, <d> 5 kertaa ja <g> 15 kertaa. <g> esiintyy vain sanoissa <Bulgaria, bulgarialainen> ja on aina soinniton. :n normaali variantti on soinniton (kaikkiaan 25 tapausta), mutta välillä se edustuu myös [b]:nä. Puolisoinnillinen ääntämys toteutuu esimerkiksi silloin, kun sana <basaaari> esiintyy ensimmäisen kerran: *ja sittes siellä om basaaareissa on, niitä* [kauppiaita] *oli pasaarissa vierä vieressä – –*. Yhden kerran, epäröinnin jälkeen, esiintyy täysin soinnillinen [b], kun valokuvassa on lentokone, jonka tyyppiä informantti ei heti muista: – – *finnairin konem me menttii, tuola, (mikä) se nyt oli, karair, ka- ai- karairbussila*. <Bulgaria->, josta on kaikkiaan 15 esiintymää, on kymmenesti *pulkaaria-*, viidesti *bulkaaria-*; vaihtelu on samanlaista kuin edellisen informantin [k ~ ɟ] sanassa <Jugoslavia>. <d> on soinnillinen saneessa *videollakin* (kaksi kertaa), mutta puolisoinnillinen saneissa *disko; deeseekympillä*. Informantin on ollut vaikea tuottaa [d]:tä sanan alussa — asemassa, jossa se ei esiinny omaperäisessä sanastossa. /d/:llä on selvä foneemistatus, vaikka yhden kerran se toteutuu täysin soinnittomana sanassa *presitentti*.

IIM5:n idiolekti kuulostaa ikäryhmäänsä nähden melko murteelliselta. Yllättäen hänen -saneidensa tunnuslukujen keskiarvo (1,60) on kuitenkin lähempänä III ryhmää (1,63) kuin II ryhmää (1,41). Tosin esiintyy miltei aina sanan alussa ja vokaalin edessä, siis soinnillisuuden kannalta kaikkein edullisimmassa äänneympäristössä. <g>:n soin-

nittomuus ei yksittäisessä idiolektissa ole mitenkään tavatonta; koko ikäryhmässäänkin se on 80-prosenttista. Sen sijaan <d>:n edustus — keskiarvo 2,2 — on ryhmän keskiarvoa (2,55) alempi. Poikkeuksellista on myös se, että <d> tuntuisi tuottavan IIM5:lle vaikeuksia nimenomaan sanan alussa ja vokaalin edellä, ja se edustuu [D]:nä, joka yleensäkin on II ryhmässä harvinainen.

Informantti IIM3 on syntynyt Kauhajoella 1969, mutta on haastattelun aikaan asunut Suolahdessa ja opiskellut siellä keskiasteen oppilaitoksessa. Murretausta kuuluu paikoitellen selvästi (haastattelija, tyttöystävä, on myös Kauhajoelta). Informantti ei aina jaksaa keskittyä haastatteluun ja pyrkii välillä lyömään sen leikiksi. Hän puhuu mm. musiikista, elokuvista ja maailmanpolitiikasta, joten vieraskielisiä erisnimiä esiintyy taajaan. Haastattelussa esiintyy 34 kertaa , 36 kertaa <d> ja 6 kertaa <g>.

<d> on täysin soinnillinen muutamia äänneympäristöltään poikkeavia tapauksia lukuun ottamatta. :n esiintymät jakautuvat tasaisesti kaikkien kolmen variantin välille. Soinnillinen variantti esiintyy varsinkin silloin, kun sana saa muuten erityisen painon. Esim. perustellessaan, miksi *klupikeikat* ovat mielenkiintoisia, informantti aloittaa pienen miettimistauon jälkeen: *bändi on tavallaan suorassa kontaktissa yleisön kanssa ja – –*. Muulloin sana esiintyy muodossa *pändi*. Samanlainen vaihtelu on sanassa <byrokraatia>. Ensin se esiintyy kesken puheen virtaa, sitten tauon jälkeen: [pienissä yrityksissä] *ei oom mitää suurta pyrokratiaa – –* [suuret yritykset ovat tehottomia] *koska, öö, [rykäisy], Byrokraatia on niiv valtava et – –*. Tällainen vaihtelu on aineistossani tavallista, ja sitä kuvaa myös artikkelin otsikko, joka on informantti IVN2:n puheesta.

Erisnimissä soinnillinen ääntämys on yleistä: *belseraksarja* <Bergerac-sarja>, *bob dylan*, *dvzoots buvs* <George Bush>. Kuitenkin myös niissä esiintyy vaihtelua, eli ne pyrkivät menettämään sointinsa esiintyessään diskurssissa useamman kerran: – – *filmit hän om melekeen kaikki nää godardij* <Godardin> ja, *onks se, bunuell* <Bunuel>, *onko bunuel, italialaista vai ranskasta. – – eiks se poltev veressäki ollu, kodardin*. Edellä mainittu tapaus on ainoa, jolloin <g> esiintyy soinnillisena.

Ilmeisesti informantti tuottaa »pehmeän» [b]:n välillä tietoisesti, kuten kertoessaan, että yksi hänen mielielokuvistaan – – *on robo kop. siis robo, kop* <Robo Cop>. Ilmeisesti hän haluaa varmistaa, että tyttöystävä osaa litteroida sanan »oikein». Myös lähtökielen artikulaation tavoittelun täytyy olla tiedostettua. Välillä informantti ääntää »hienoja» sanoja ironisen hyperkorrektisti, esim. erisnimen <Peter von Bagh>: *mikä se on joka esittelee niitä elokuvia. peetter vom bah*. Tämä on vielä neutraali ääntämys, puolisoinnillista [B]:tä lukuun ottamatta (esim. assimilatio *n > m*). Hetken kuluttua informantti keskittyy tuottamaan aspiroituneen *ph*-klusiilin ja tavoittelee muutenkin hyperkorrektia ääntämystä (<v> → [f], <gh> → [χ]): – – *en ole kuitenkaan mikään pheetter fon paχ. vaan, ihan tavallinen kattoja sinänsä – –*. Tähän liittyy vielä ironinen äänensävy, mutta silti :n sointi katoaa — aivan kuin se olisi tiedostamaton piirre, joka saa väistyä huomion kohdistuessa muihin ääntämisen detalleihin. Tämä, samoin kuin edellä mainittujen yleisnimien :n sointivaihtelu, tuntuisi osoittavan, että soinnillisella ääntämyksellä on informantille myös tiedostamatonta piiloprestiisiä, vaikka hän välillä ironisoikin »hienostelua».

IIM3 on ikäryhmänsä tyypillinen edustaja siinä, että hän käyttää runsaasti <bdg>-sanoja; hänellä on peräti 39 perussanaa ja 66 sanetta. Joukossa on paljon erisnimiä, jotka ovat yleensä soinnillisempia kuin yleisnimet. :n keskiarvo (1,97) onkin informantilla

▷

selvästi ikäryhmän keskiarvoa (1,63) korkeampi. Erityisen runsaasti hänellä on täysin soinnillisia [b]-variantteja. Sen sijaan <g>:n keskiarvo (1,33) on vähän ikäryhmän keskiarvoa (1,43) alempi. <d>:n edustus on ikäryhmälle tyypillinen; ainoastaan hankalissa äänneasemissa saattaa esiintyä [d].

Informantti IVN2 on syntynyt 1976. Hän on kotoisin Raumalta, mutta asunut haastatteluhetkellä vuoden Helsingissä, missä opiskelee keskiasteen oppilaitoksessa. Haastattelijana on isosisko, ja tunnelma on hyvin vapaa; jutellaan mm. haastateltavan opiskelusta ja hänen elämästään Helsingissä. Vaikka murre on tasoittunut, on lounaismurteinen leima selvä. esiintyy 10 ja <g> 9 kertaa; <d> ainoastaan kerran, saneessa *ekvadorii* <Ecuadoriin>.

<g>:n edustus on tyypillinen: se toteutuu yleensä soinnittomana. Ainoastaan kerran informantti tuottaa puolisoinnillisen variantin, kun hän vastaa haastattelijan kysymykseen »kuka?» — *gröönkvistim mika*. Sen sijaan :n soinnillisuus on tässä idiolektissa edennyt pitkälle. Sana <bussi-> esiintyy neljä kertaa muodossa *bussi-*, kaksi kertaa *bussi-*. Muista -sanoista ei ole kuin yksi sane: *bailaamaan*; *biologia*; *airopikkiin*; *pileet*. :n keskiarvo on peräti 2,4. IV ryhmän :n soinnillisuuden korkea keskiarvo (1,84) onkin juuri IVN2:n ansiota.

Jotkin piirteet sekä edellä mainituissa että muissakin idiolekteissa viittaavat siihen, että toiset <bdg>-lekseemit toteutuvat todennäköisemmin soinnillisina kuin toiset. Esim. <aerobic>, jonka klusiili on IVN2:lläkin soinniton, esiintyy aineistossani kolmella eri informantilla yhteensä seitsemän kertaa, aina samassa asussa. Ilmeisestikin foneemitasolla sitä edustaa *lairopikkil*. Tähän voi vaikuttaa se, että <aerobic> ei voi muutenkaan reaalistua yksiyksisessä grafeemi-foneemisuhteessa: <ae> on sananalkuisena yleiskielessä harvinainen, ellei mahdoton, <c> ei edusta yksiselitteisesti mitään foneemia, ja sanan loppuun tarvitaan epenteettinen vokaali taivutuksen mahdollistamiseksi. Vastaavia tapauksia, joissa klusiilin soinnittomuus voisi olla yhteydessä sanahahmon muuttumiseen (ja sanan arkistumiseen ja tyyliarvon alenemiseen), ovat *tuperkkeli*-< *tuberkuloosi*; *puhvetti*- < *bufetti*; *pensa* ~ *bensa* < *bensiini*; *pilsa* < *biologia*.

Muita kiinnostavia sanoja ovat *radio* ja *bussi*. *Radio* on ilmeisesti yksi vanhimpia ja yleisimpiä <d>:n sisältäviä vierassanoja. Kahdella informantilla (IN4 ja IM2) sana on aina asussa [*rario*]; heidän lisäksi I ryhmässä sanaa käyttää IN8, asussa [*ratio* ~ *ratiu*]. Kaikilla näillä informanteilla esiintyy kuitenkin muissa sanoissa myös [d]- tai [D]-ääntämystä. Tämä voisi olla sidoksissa sanan ikään. IIN5:llä sana esiintyy ensin viisi kertaa asussa [*ratio*], kunnes hän siirtyy kertomaan 60-luvun innovaatioista: – – (*sitä*) *sanottiin matkaradioks semmosia pikkusia* – –.

Bussi on aineistoni yleisin sana ja lisäksi niitä harvoja <bg>-sanoja, jolla on luonteva soinniton minimipari: <pussi>. Olisi houkuttelevaa ajatella, että soinnillinen edustus alkaisi levitä juuri tällaisista sanoista, ja usein juuri minimiparit on esitetty argumenttina soinnillisen ääntämyksen puolesta. IVN2:n idiolektissa <bussi> esiintyykin aina soinnillisena tai puolisoinnillisena; toisaalta yhdessäkään toisessa idiolektissa ei tällaista systemaattisuutta ole. Koko aineiston *bussi*-esiintymien tunnuslukujen keskiarvo on 1,87 eli jonkin verran vastaavan äänneympäristön keskiarvoa (1,61) korkeampi. Muita sellaisia aineistoni sanoja, joiden edustukseen soinnittoman minimiparin voisi kuvitella vaikuttavan, ovat <baari> ja <liiga>. Kummastakin on kaksi esiintymää, ja kaikki ovat soinnittomia: *paarissa*, *paarin*; *liikaa*, *ässämliikaa* <SM-liigaa>.

LOPUKSI

Kaikkiaan <bdg>:n edustus aineistossani näyttäytyy monipuolisena vaihteluna, josta on toisaalta löydettävissä yleisiä tendenssejä, mutta jossa moni edustus on satunnainen ja monen eri tekijän summa. Ääntämys ei ole minkään ehtojen vallitessa kategorisesti joko soinnillinen tai soinniton, vaan vaihtelu on probabilista, todennäköisyyteen perustuvaa (vrt. Suomi 1988: 85). Yksittäisen kielenkäyttäjän kannalta kyse on siitä, mitä eri koodeja hänellä on käytettävissään ja mitä niistä hän milloinkin soveltaa. Mitä nuorempi hän on, sitä todennäköisemmin hän hallitsee myös täysin soinnillisen ääntämyksen ja myös käyttää sitä.

Palaan vielä aiemmassa keskustelussa esitettyihin väitteisiin (s. 381).

2a. Grafeemeja , <g> vastaavat äänneet ovat usein, mutta eivät läheskään aina soinnittomia. Minimiparien olemassaolo ei ainakaan yksiselitteisesti vaikuta ääntämiseen, vaikka <bussi>-sanan esiintymät ovatkin keskimääräistä soinnillisempia. <d>:n soinnillinen ääntämys on nuoremmissa ryhmissä täysin vakiintunut. Ainoastaan tietyissä suomen kannalta hankalissa äänneympäristöissä esiintyy [D ~ d] -vaihtelua, jota voi pitää allofonisena.

2b. Kielitaidon voisi ajatella olevan yhteydessä soinnillisuuteen, koska nuoremmat ja koulutetummat ikäryhmät käyttävät myös soinnillisia varianteja enemmän. Merkitsevämpää lienee kuitenkin elämänpiirin muuttuminen sekä kansainvälisten kontaktien ja koulutuksen lisääntyminen yleensä, ei pelkkä kielitaito. Sitä paitsi yleisimmän vieraan kielen, englannin, ääntämys ei edes tue klusiilien soinnillisuutta sellaisena kuin se aineistossani esiintyy. Englannin klusiiliarjojen ero ei perustu varsinkaan sanan alussa niinkään sointiin, vaan aspiraatioon (Suomi 1980: 158). Tämä seikka on unohdettu usein, esim. silloin kun sointiopposition tärkeyttä on perusteltu englannin minimiparilla *big ~ pig* (Ikola 1994: 5; Vapaavalta 1995a: 37).

3a. Koko aineistoni on suurin piirtein samanlaisesta tilanteesta, joten tyylierot eivät tule juuri esille. Ainoa informantti, joka selvästi pyrkii huoliteltuun kielenkäyttöön, on IIN4; hänkään ei kuitenkaan äännä :tä tai <g>:tä erityisen soinnillisina. Se, että soinnillisuus on keskimääräistä yleisempää erisnimissä ja silloin, kun sana esiintyy ensimmäisen kerran diskurssissa, voisi viitata rekisterikohtaiseenkin vaihteluun.

3b. Varsinaisia slangisanoja aineistossani on melko vähän. <d> on niissä aina soinnillinen: *divari*, *duuni*, *roudari*, *stadilainen*. <g>:stä ei ole esiintymiä. -tapaukset ovat *öbaut ~ öpaut* (< engl. *about*), *bailata*, *piisi ~ biisi*, *pileet*, *pilsa*, *bändi ~ pändi*, *huba* ja *trabeli*. Soinnillisen variantin käyttö on -sanoissa yleistä, mutta myös soinnittomia käytetään: esim. IVN1 käyttää lähes peräkkäin muotoja *pileet* ja *bailaamaan*. Slangisanojen ääntämisen epävakautta kuvastaa sekin, että niiden kirjoitusasu horjuu; Nykyslangin sanakirjakin mainitsee variantit *biisi ~ piisi*; *bileet ~ pileet* (Karttunen 1979: 37).

4a. Aineistoni ei, ikävä kyllä, oikeuta tekemään johtopäätöksiä kotipaikkakunnan perusteella. Informantteja on ympäri Suomen ja useat ovat asuneet monilla eri paikkakunnilla, joten yhtenäisiä vertailuryhmiä ei ole.

4b. Labiaalklusiili on selvästi soinnillisempi kuin <g>: tämä pätee kaikissa ikäryhmissä (I ryhmän niukkaa aineistoa lukuun ottamatta) ja äänneympäristöissä.

Lisäksi aineistoni perusteella voi puhua seuraavista todennäköisyyksistä:

Mitä vanhempi puhuja on, sitä harvemmin hän käyttää grafeemeja <bdg> sisältäviä leksemejä, ja niissäkin on soinniton variantti. Toisaalta leksemejä on vähemmän ja

soinnillinen ääntämys on harvinaisempi myös silloin, kun puhuja on alle 20-vuotias.

Todennäköisimmin <bg> äännetään soinnillisina sanan alussa vokaalin edellä; soinnittomia ne ovat sanan lopussa tai muussa konsonanttiyhtymässä kuin nasaalin tai likvidan jäljessä.

Kun sana esiintyy diskurssissa ensimmäisen kerran, <bg> äännetään usein soinnillisina, mutta jatkossa soinnittomina. Soinnillisuus on sidoksissa myös lekseemiin: erisnimissä <bg> toteutuvat soinnillisina useammin kuin yleisnimissä, ja jos sanan foneettinen asu on etääntynyt muutenkin ortografisesta asusta, myös <bg> äännetään helpommin soinnittomina.

Foneemeista */bg/ voidaan todeta, että aineistoni perusteella [g] on poikkeuksellinen variantti eikä oikeuta oletamaan itsenäistä foneemia */g/. [b]:n suhteen tilanne on jo monitulkintaisempi, mutta enitenkään soinnillisia varianteja käyttävien informanttien puheessa ei yleensä ole havaittavissa sellaista säännöllisyyttä, joka oikeuttaisi oletamaan, että sen taustalla olisi foneemi */b/. Ääntämisen labiilius ja erilaisten väliasteiden runsaus (jota käyttämäni luokittelu kohtelee kaltoin) tekee */b/:n olettamisen vaikeaksi. Tässä mielessä poikkeuksellinen on informantti IVN1:n <bussi>, joka näyttää säännöllisesti edustuvan soinnillisena. Huomattava kuitenkin on, että kyse on yksittäistapauksesta, johon pätevät edellä esittämäni todennäköisyydetkin: esiintyy sanan alussa vokaalin edellä ja informantti on nuori. Hän on myös kotoisin lounaismurteiden alueelta ja asuu nykyään Helsingissä; kumpaaakin seikkaa on pidetty soinnilliselle ääntämykselle edullisena (Karlsson ja Lehtonen 1977: 41; Nuutinen 1994: 70–71).

LÄHTEET

- HAKULINEN, LAURI 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- HUOTARI, TEUVO 1995: Vielä *b*, *g*, *d*. – Kielikello 2/95 s. 42.
- HURTTA, HEIKKI 1996: Taas herrojen pee ja kee. – Kielikello 1/96 s. 39.
- IKOLA, OSMO 1994: Kielenhuollon tehtävät nykyhetkellä. – Kielikello 4/94 s. 3–6.
- KARLSSON, FRED 1982: Suomen kielen äänne- ja muotorakenne. WSOY, Porvoo.
- KARLSSON, FRED – LEHTONEN, JAAKKO 1977: Alkukahdennus. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turku.
- KARTTUNEN, KAARINA 1979: Nykyslangin sanakirja. WSOY, Porvoo.
- LAALO, KLAUS 1996: Kielen vaihtelu, kielen muuttuminen ja *b*, *d*, *g*. – Kielikello 1/96 s. 39–40.
- LAINIO, JARMO 1996: Foneemin lainautumisen vaiheista: /d/ ja muut soinnilliset klusiilit Suomessa ja Ruotsissa puhutussa suomessa. – Sirkka-Liisa Hahmo & Osmo Nikkilä (toim.), Vieraan ymmärtäminen s. 120–144. SKS, Helsinki.
- LYYTIKÄINEN, ERKKI 1995: Silmänkääntöä? – Kielikello 2/95 s. 40–41.
- NUUTINEN, OLLI 1994: Hetkisen pituus ja muita kirjoituksia kielistä. Tietolipas 128. SKS, Helsinki.
- SETÄLÄ, E. N. 1963: Suomen kielioppi. Kuudestoista painos. Otava, Helsinki.
- SUOMI, KARI 1978: Onko suomen kielessä *p/b* ja *k/g* -oppositio? – Rakenteita. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turku.

- 1980: Voicing in English and Finnish stops. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turku.
- 1988: Johdatusta fonologiaan. Oulun yliopiston logopedian ja fonetiikan laitos, Oulu.
- VAINIO, MARTTI 1996: Phoneme frequencies in Finnish text and speech. – Antti Iivonen & Anu Klippi (toim.), *Studies in logopedics and phonetics* 5 s. 181–194. Helsingin yliopiston fonetiikan laitos, Helsinki.
- VAPAAVALTA, PIRKKO 1995a: *b* ja *g* kuuluvat myös puhekieleen. – *Kielikello* 1/95 s. 37–38.
- 1995 b: *b*, *d* ja *g* puhuttavat. – *Kielikello* 3/95 s. 36–37.

VARIATION IN THE VOICED PLOSIVES B, D AND G IN MODERN SPOKEN FINNISH

The article contributes to the discussion about the voiced plosives *b*, *d* and *g* in Finnish. These plosives were originally unknown in Finnish but are now used in the orthography of new loan words. The plosive *d* also appears in indigenous Finnish words. Pronunciation of the graphemes <*bdg*> is studied here using a dataset of free spoken Finnish. The data comprises material from 40 different speakers divided into ten age-groups.

Only <*d*> is consistently voiced, and this in the younger age-groups. In the case of <*bg*> the following general conclusions can be made:

The older the speaker, the less often he or she uses lexical items that include the graphemes <*bg*>, and these also have a voiceless variant. On the other hand, there are also fewer lexical items and less frequent voiced pronunciation when the speaker is less than 20 years old.

Most probable of all, <*bg*> will be pronounced as voiced plosives when preceding a vowel at the beginning of a word; they will be voiceless at the end of a word or in any consonant combination where they do not follow a nasal, a lateral or a trill.

When a word appears in discourse for the first time, <*bg*> are often pronounced as voiced plosives, but on subsequent occasions are unvoiced. Voicing is also closely connected with the lexical item: in proper nouns <*bg*> are voiced more frequently than in common nouns, and if the phonetic form of the word has otherwise developed away from its orthographic form, <*bg*> will also be pronounced more easily as unvoiced plosives.

[*g*] is an unusual variant and does not warrant the assumption of an independent phoneme */*g*/. Neither in the case of [*b*] is there the kind of regularity observable that would justify the assumption that behind it lay the phoneme */*b*/. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Suomen kielen laitos, Jyväskylän yliopisto, PL 35, 40351 Jyväskylä